

UTATA WA KUTUMIA LUGHA KAMA KIBAINISHI CHA UTAMBULISHO WA MZUNGUMZAJI

YOHANA P. MSANJILA

This paper discusses the problems caused by the linguistic features used by speakers as the basis of determining their social identity. The concept of identity is broad and closely related with socio-cultural and eco-spheres environment of the speakers. The speaker's identity is determined by employing both social and linguistic features in the overall analysis. The linguistic features include the whole range of language use, from phonetic features to lexical units, syntactic structures and family names. This paper therefore argues that the speaker's linguistic features pose some problems in determining the speaker's identity. The first problem concerns the concepts of language and dialect which are defined differently by different scholars. The second problem refers to multilingual speakers with diversified linguistic competence, and lastly, it has been noted with concern that some speakers use artificial family names which are not from their ethnic origin, hence complicating the process of determining the identity of the speakers.

---

1. Utangulizi

Makala haya yanalenga kuchunguza na kuonesha utata unaojitokeza katika ubainishaji wa utambulisho wa mzungumzaji kwa kutumia lugha. Utambulisho ni dhana pana kwa maana kwamba imebeba mambo mengi ndani yake. Mambo haya ni kama vile utamaduni, mila na desturi, lugha, historia ya jamii, mavazi, chakula, siasa, imani, na uchumi. Mambo haya ni baadhi tu ya vibainishi vya utambulisho wa mzungumzaji au jamii kwa jumla. Kwa lugha nyepesi, utambulisho ni ubainisho unaomdhihirisha mzungumzaji fulani kuwa yuko tofauti na mzungumzaji mwingine au jamii fulani iko tofauti na jamii nyingine. Utambulisho wa mzungumzaji ni upekee alionao mzungumzaji katika kuitumia lugha yake. Hali kadhalika, utambulisho wa jamii ni ule upekee wa jamii unaobainishwa kwa misingi ya kitamaduni ambayo iko tofauti na misingi ya tamaduni za jamii nyingine. Utambulisho wa mzungumzaji hubainishwa kwa kutumia vielelezo vya kijamii na vielelezo vya kiisimu. Vielelezo vya kijamii hufungamana na utamaduni wa jamii ya mzungumzaji. Vielelezo vya kiisimu vinahusu lugha ya mzungumzaji kama vile kutumia lahaja, mkazo, lafudhi, kiimbo, matamshi ya sauti, maneno, na hata miundo ya lugha.

Lengo la makala haya ni kuchunguza lugha anayotumia mzungumzaji na kuonesha kwa njia ya mjadala utata wa kutumia lugha kama kibainishi cha msingi cha utambulisho wake. Mjadala wa makala haya umezingatia uhusiano uliopo baina ya lugha na utambulisho kama unavyoelezwa katika nadharia za Giles na Byrne (1982). Sehemu kuu ya makala inaelezea utata unaojitokeza katika ubainishaji wa utambulisho wa mzungumzaji na kuisitiza haja ya kuendelea kufanya tafiti mbalimbali za aina hii ili kuthibitisha ni kwa kiasi gani lugha ni kibainishi cha msingi cha utambulisho wa mzungumzaji.

2. Uhusiano wa lugha na utambulisho

Mzungumzaji wa lugha humtambua mara moja mshiriki wa mazungumzo ambaye si mzungumzaji wa lugha yake kutokana na namna anavyozungumza lugha hiyo. Utambuzi huu unatokana na mshiriki huyo kuonesha tofauti katika uzungumzaji wake hasa katika matamshi, lafudhi, mkazo katika baadhi ya silabi za maneno, na kiimbo. Ni kutokana na tofauti hizi za kiisimu ambazo mzungumzaji wa lugha anaweza kubaini utambulisho wa mshiriki wa mazungumzo yake kuwa ama anatoka mahali fulani, mkoa/jimbo fulani, au anatoka nchi fulani. Kwa mantiki hii, tunaweza kusema kwamba lugha ya mzungumzaji na utambulisho ni vitu viwili visivyotenganishwa. Wakisisitiza hoja hii, Tabouret-Keller na Le Page (1986) wanasema kwamba matamshi ya mzungumzaji ni matamshi ya utambulisho wake.

Utambulisho kama dhana hufafanuliwa kwa namna mbili. Kwanza, ni utambulisho wa mtu binafsi, na pili, ni utambulisho wa jamii au taifa kwa jumla. Msingi wa utambulisho wa mtu binafsi unatokana na upekee wa uzungumzaji wa mtu mwenyewe. Ukweli ni kwamba hata wazungumzaji wazawa wenye lugha moja, utamaduni mmoja na waishio eneo moja la kijiografia, bado kila mmoja huzungumza lugha kwa namna iliyo tofauti na mzungumzaji mwingine, kwa nini? Kuna sababu nyingi zinazoweza kutolewa, lakini hapa tutataja sababu kuu mbili. Sababu ya kwanza, inatokana na tofauti za maumbile ya alasauti za wazungumzaji. Maumbile tofauti ya alasauti za binadamu hufanya kuwe na wazungumzaji wenye sauti za juu, sauti za kati, sauti za chini, sauti nzito, sauti hafifu, na hata wenye kithembe na kigugumizi. Tofauti hizi za sauti ndizo hutumika kubainisha utambulisho wa mtu binafsi. Sababu ya pili, inatokana na mazoea ya uzungumzaji wa mtu. Mazoea haya ya uzungumzaji hujengeka na kuwa tabia binafsi ya mzungumzaji, na hatimaye kuwa utambulisho wake. Mazoea haya binafsi yanaweza kuwa ni uzungumzaji wa harakaharaka, polepole, kuchekeshachekesha, kughunaghuna, kurudiarudia maneno, na kadhalika.

Msingi wa utambulisho wa jamii au taifa unatokana na lugha ya jamii au lugha ya taifa yenyewe. Lugha ya jamii au lugha ya taifa ni lugha inayotumiwa na wanajamii kwa mujibu wa kanuni, taratibu, mila, na desturi ya jamii au taifa hilo. Kwa mfano, mzungumzaji wa jamii ya Wahaya atokaye mkoa wa Kagera nchini Tanzania, utambulisho wake kwamba, yeye ni wa jamii ya Wahaya, utabainishwa siyo tu kwa kuzungumza lugha ya Kihaya peke yake, bali pia kwa kuzingatia sawasawa matamshi, lafudhi, kiimbo, misemo, nahau, kanuni, na taratibu za usemaji wa lugha ya Kihaya. Utambulisho wa mtu binafsi na utambulisho wa jamii au taifa, wote umefungamana ndani ya utamaduni na misingi ya jamii au taifa hilo. Kwa mujibu wa mfano huu, mtu anaweza kuzungumza lugha ya Kihaya vizuri sana lakini asiwe na utambulisho wa jamii ya Wahaya hasa kama hana vibainishi vya msingi vinavyomtambulisha na jamii ya Wahaya. Utambulisho wa jamii au taifa unaweza kupotea ikiwa lugha yake haidumishwi na kuthaminiwa na wanajamii wake (Mulokozi 2000). Sehemu inayofuata inaelezea jinsi wazungumzaji wa lugha walivyo na dhamana ya kudumisha utambulisho wa jamii yao.

3. Mkabala wa kinadharia

Utambulisho wa jamii umeelezwa na wataalamu mbalimbali wakiwemo Tajfel na Turner (1979), Tajfel (1982), na Giles na Byrne (1982) ambapo kila mmoja ametumia nadharia yake kulingana na msisitizo anaouweka katika dhana ya utambulisho. Akielezea nadharia yake ya *utambulisho wa kijamii*, Tajfel (1982) anafafanua kwamba ni nadharia inayozingatia vibainishi mbalimbali vya kisaikojamii vinavyofanya kundi fulani la jamii lijione kuwa liko tofauti na kundi jingine la jamii kwa kuendeleza maarifa ya jamii yake na mazoea ya pamoja ya kundi hilo. Kwa mujibu wa Tajfel na Turner (1979), wao wanakubaliana kwamba utambulisho wa kijamii unatokana na silika za binadamu za kupenda kujitambulisha na kundi au jamii wanayohusiana nayo, na kujiona kwamba wao ni sehemu ya kundi hilo au jamii hiyo na hufanya hivyo kwa kujiwekea mipaka na makundi mengine kwa kujitambulisha kwamba wao ni wamoja. Kama asemavyo Tajfel (1982), nadharia ya utambulisho wa kijamii inamtaka mwanajamii wa kundi fulani kuwa na uelewa au ufahamu binafsi wa kujitambua kwa nini yeye amejinasibisha na kundi hilo. Makundi au jamii husaidia wanajamii wake kujitambua, kujivunia utambulisho wao, na kujifahamu wao ni nani na kwamba wao ni wamoja. Mkabala huu wa utambulisho wa kijamii kusema kweli umezingatia ufafanuzi wa kisaikojamii zaidi kuliko ule ufafanuzi unaozingatia lugha ya jamii husika.

Matumizi ya lugha katika ufafanuzi wa utambulisho wa jamii ambao ndio msingi wa makala haya umezingatiwa katika ufafanuzi wa nadharia za makutano na mwachano za Giles na Byrne (1982). Katika kufafanua, Giles na Byrne (1982) anaeleza kwamba msingi wa nadharia yake ya makutano kuhusu utambulisho wa jamii unategemea sana wazungumzaji wa lugha. Nadharia hii ya makutano inaeleza kwamba wazungumzaji wa jamii Y wanapofikia hatua ya kuacha kuendelea kuzungumza lugha yao A katika mawasiliano yao ya kila siku na kuamua kuendelea kuzungumza lugha nyingine B ya jamii Z kwa lengo la kujinufaisha kijamii na kiuchumi, basi hali hiyo ikitokea tunasema, kumetokea makutano ya jamii mbili tofauti yaani, jamii Y na jamii Z zimekutana kwa kutumia lugha. Kimsingi, makutano hayo ya jamii husababisha athari hasi kwa jamii Y kwa sababu hatimaye lugha yao A hupotea kwa kukosa wazungumzaji. Lugha A inapofikia hatua ya kupotea, basi utambulisho wa jamii Y na utambulisho wa mzungumzaji wa lugha A pia hupotea kwa sababu ileile ya kukosa wazungumzaji wa kudumisha lugha A.

Kwa upande mwingine, nadharia ya mwachano iko tofauti na nadharia ya makutano iliyoelezwa hapo juu. Nadharia ya mwachano inaelezea kuhusu nguvu ya lugha kwa jamii K na jamii L kwa maana kwamba, kila jamii hutaka kuendelea kuzungumza na kudumisha lugha yake. Katika mazingira haya ambapo kila jamii huendelea kutumia na kudumisha lugha yake, huu ndio mfano wa kuwepo kwa mwachano wa jamii hizi mbili tofauti yaani, jamii K na jamii L. Kinyume na mfano wa makutano ya jamii mbili tofauti ambapo jamii moja huathirika kwa kupoteza lugha na utambulisho wake, mfano huu wa mwachano wa jamii hizi mbili, una athari chanya kwa maana kwamba kila jamii yaani, jamii K na jamii L huendelea kutumia lugha yake na kudumisha utambulisho wa mzungumzaji na utambulisho wa jamii yake.

Nadharia hizi za Giles na Byrne (1982) kusema kweli zinajaribu kuonesha siyo tu ukaribu wa uhusiano uliopo baina ya lugha na utambulisho, bali pia zinaonesha nguvu za lugha katika jamii jinsi zinavyotumiwa na wataalamu au wanajamii wenyewe kuweza kubainisha utambulisho wa mzungumzaji katika jamii yake.

Mzungumzaji yeyote asiyetumia lugha yake mara kwa mara katika mawasiliano ya kila siku, hupoteza umahiri wa kuzungumza lugha yake kwa kiwango cha mzawa wa lugha na kwa sababu hii husababisha utata wa kubaini utambulisho wake kwa kutumia kigezo cha lugha. Utata hutokea kwa sababu vibainishi vya utambulisho wa mzungumzaji vinapopimwa kwa kuzingatia nadharia za Giles na Byrne za makutano na mwachano, huonesha kuwa nguvu ya lugha imepungua, hivyo wataalamu wa lugha hupata shida ya kuthibitisha utambulisho wake. Huu utata wa kushindwa kubaini utambulisho wa mzungumzaji uko wa aina mbalimbali na unaelezwa katika sehemu inayofuata.

4. Utata wa kubaini utambulisho wa mzungumzaji

Hakuna ubishi katika hili kwamba lugha ni kibainishi cha msingi cha utambulisho wa mzungumzaji. Kwa kusema hivi, hatuna maana kwamba ubainishaji wa utambulisho wa mzungumzaji kwa kutumia lugha hauna matatizo. Ukweli ni kwamba lugha kama kibainishi cha msingi cha utambulisho wa mzungumzaji husababisha utata wa kiutendaji zaidi kuliko wa kinadharia. Utata wa kiutendaji ni uainishaji unaofanywa na wataalamu wa lugha au na wanajamii wenyewe kwa kuzingatia nguvu ya lugha ya mzungumzaji na vibainishi vingine vya kijamii kama vile asili ya mahali alikozaliwa mzungumzaji, asili ya wazazi wake, utamaduni wake wa asili, eneo maalumu la kijiografia, imani yake na kadhalika na hatimaye kuamua utambulisho wake ambao unaweza ukubalike, usikubalike au upingane na hali halisi ya mzungumzaji mwenyewe. Utata huu wa kubaini utambulisho wa mzungumzaji uko wa aina nne, yaani, utata utokanao na dhana za lugha na lahaja, uzungumzaji wa lugha zaidi ya moja, utumiaji wa majina ya asili ya familia, na uhiari wa wazungumzaji wa kutumia lugha wazipendazo wenyewe za kujitambulisha nazo.

4.1 Dhana za lugha na lahaja

Msingi wa utata wa kubaini utambulisho wa wazungumzaji unatokana na madai ya wanaisimu kwamba tofauti za lugha na lahaja haziko dhahiri (Gumperz 1972, Githinji 2006 na Ogechi 2008). Utata huu unaelezwa kwa kutumia mfano ufuatao. Lahaja B na C ni lahaja mbili tofauti zinazotokana na lugha moja A. Kwa kuzingatia msingi wa hoja hii, utambulisho wa wazungumzaji wa lahaja B na lahaja C, utabainishwa sawasawa na utambulisho wa wanajamii wa lugha A. Hii ni kwa sababu lugha A ndiyo lugha yao ambayo ndani yake imebeba utamaduni na amali zote za jamii yao.

Inapotokea wazungumzaji wa lahaja B na lahaja C wanazitambua lahaja hizo kuwa ni lugha B na lugha C zilizo tofauti na lugha A, hii ina maana kwamba, kuna lugha tatu tofauti yaani, kuna lugha A, lugha B na lugha C, na kila lugha ina utamaduni wake. Tukitaka kujua

LUGHA KAMA KIBAINISHI CHA UTAMBULISHO WA MZUNGUMZAJI

utambulisho wa wazungumzaji wa lahaja B na lahaja C ni dhahiri kwamba wazungumzaji hao watajitambulisha na wanajamii wa lugha yao B na wengine watajitambulisha na wanajamii wa lugha C. Wazungumzaji wa lahaja B na lahaja C hawatajitambulisha na wanajamii wa lugha A kwa sababu B na C siyo lahaja kwa uelewa wao. Huu ni utata kwa sababu wazungumzaji wanaweza kubainishwa utambulisho wao na wataalamu tofauti na wao walivyo kutokana na uelewa tofauti wa maana ya lugha na lahaja kama dhana.

Akielezea utata wa utambulisho wa lugha ya vijana ya *Sheng* itumikayo jijini Nairobi nchini Kenya, Githinji (2006) anadai kwamba *Sheng* inaundwa na mchanganyiko wa lugha za Kiingereza, Kiswahili na lugha za asili zitumikazo Kenya. Kwa kutumia mfano huu wa lugha ya *Sheng*, mzungumzaji anayetumia *Sheng* inayoundwa na maneno yatokanayo na lugha ya asili ya kabila fulani, siyo lazima kijana huyo atambuliwe kuwa yeye ni wa kabila hilo. Mzungumzaji wa aina hiyo anaweza kuwa ametumia aina hiyo ya *Sheng* siyo kwa lengo la kujitambulisha na kabila lake, bali alitumia lugha hiyo kwa lengo la kujitambulisha na vijana wenzake wa mjini anaoshirikiana nao. Hali kadhalika, kijana wa aina hiyo anaweza kuwa alitumia aina hiyo ya *Sheng* kwa lengo la kujitambulisha na vijana wa kabila lake na siyo kwa lengo la kujitambulisha na vijana wote kwa ujumla. Maelezo haya yana maana kwamba hakuna uhusiano wa moja kwa moja wa matumizi ya lugha na utambulisho wa mzungumzaji. Utambulisho wa mzungumzaji hubainishwa siyo tu kwa kutumia lugha peke yake bali pia kwa kutumia vibainishi vingine vya kijamii. Kwa kusema hivi hatuna maana ya kupuuza uzito wa lugha katika utambulisho, bali tunaungana na Ogechi (2008) anayesisitiza na kueleza kwamba katika jumla ya vipengele vyote muhimu, lugha ni kipengele chenye nguvu sana katika ubainishaji wa utambulisho.

4.2. Utumiaji wa lugha zaidi ya moja

Wazungumzaji katika jamiilughaulumbi hutumia lugha zaidi ya mbili. Lugha hizo zaweza kuwa lugha ya kwanza ya jamii, lugha ya jamii nyingine, Lugha ya Pili (L2) inayotumika katika mfumo wa elimu na utawala wa serikali, au lugha ya kigeni inayotumika katika mawasiliano ya kimataifa. Kubaini utambulisho wa mtu anayezungumza lugha zaidi ya mbili kwa kutumia kibainishi cha lugha peke yake husababisha utata wa kiutendaji. Utata huu wa kiutendaji kusema kweli husababishwa na lugha anazotumia mzungumzaji mwenyewe. Tukumbuke kuwa katika mazingira ya jamiilughaulumbi, mtu anaweza kuzungumza lugha zaidi ya mbili kwa umahiri lakini asiwe na utambulisho wa jamiilugha hizo. Mtu wa aina hiyo hulazimika kujifunza na kuzungumza lugha hizo kwa umahiri kwa lengo la kujinufaisha kijamii, kiuchumi, kielimu na hata kisiasa pia. Mzungumzaji anajua kwamba, ili kupata kazi nzuri ya kuajiriwa, kupata elimu bora, kukubalika kijamii na kisiasa, ni lazima mtu awe na umahiri wa kuzungumza lugha vizuri hasa zile zenye maslahi kwake. Kuzungumza lugha vizuri ni pamoja na mzungumzaji kuzingatia kanuni na taratibu za usemaji wa lugha kwa mujibu wa jamii hizo.

Katika mazingira ya jamiilughaulumbi, hakuna uhusiano wa moja kwa moja unaomtambulisha mtu anayezungumza lugha kwa umahiri na utambulisho wa jamiilugha hiyo. Kama tulivyosema hapo awali, dhana ya utambulisho hufafanuliwa kwa kuzingatia pamoja vibainishi vya kiisimu na vibainishi vya kijamii. Kwa mfano, waigizaji wanaozungumza vizuri lugha za jamii au lugha za mataifa mbalimbali, tunaweza kusema kwamba, pamoja na wao kuzungumza lugha hizo vizuri, bado waigizaji hao hawana sifa bainifu za utambulisho wa jamii hizo au za utambulisho wa mataifa hayo. Hoja hii bado inasisitiza kuwa lugha peke yake haitoshi kubainisha utambulisho wa mzungumzaji. Utata wa kutumia lugha katika ubainishaji wa utambulisho wa mzungumzaji, hutokea pale ambapo mzawa wa lugha hushindwa kuzungumza vizuri lugha yake ya jamii kutokana na kutoitumia lugha hiyo mara kwa mara. Kwa kutumia kigezo cha lugha, mzawa wa lugha anayeshindwa kuzungumza vizuri lugha yake ya jamii, utambulisho wake na jamiilugha anayotoka unaweza kutiliwa mashaka hata kama yeye ni wa jamiilugha hiyo. Akifafanua utambulisho unaoleta utata, Ogechi (2008) anaeleza kwamba kubaini utambulisho wa mzungumzaji katika mazingira ya jamiilughaulumbi, kunahitajika kuwepo na ushirikiano baina ya mzungumzaji na jamii inayohusika. Hii in maana kwamba, mzungumzaji anaweza kuwa na utambulisho wa kijamii wa aina mbili kutegemeana na mzungumzaji mwenyewe anavyotaka. Hata hivyo, pamoja na mzungumzaji kuwa na utambulisho wa aina mbili, bado hakuondoi utata unaoadiliwa, bali unampa uhuru zaidi mzungumzaji wa kuamua utambulisho anaotaka kuwa nao.

Kwa kutumia kigezo cha lugha peke yake, wataalamu hukutana na utata wa aina hii wa kutoweza kubainisha sawasawa utambulisho halisi wa mzungumzaji. Kubainisha utambulisho halisi wa mzungumzaji, mtaalamu hana budi kutumia kibainishi cha lugha pamoja na vibainishi vingine vya kijamii kama vile kuzingatia utamaduni wa mzungumzaji, mila na desturi, imani, mavazi, chakula, uchumi na kadhalika. Vibainishi hivi vyote vinatakiwa vitumike pamoja katika uchanganuzi kwa lengo la kufikia utambulisho halisi wa mzungumzaji. Kwa mfano, mtu anayezungumza lugha ya jamii vizuri lakini yeye siyo wa jamiilugha hiyo, utambulisho wake utapimwa siyo tu kwa kuzingatia nguvu ya lugha peke yake bali pia kwa kuzingatia nguvu ya vibainishi vingine vya kijamii ili kwa pamoja vitumike kuthibitisha utambulisho wake halisi. Hali kadhalika, mzawa wa lugha ambaye hatumii lugha yake ya jamii mara kwa mara kutokana na sababu mbalimbali za msingi, utambulisho wake haupotei kwa sababu tu hawezi kuzungumza vizuri lugha yake bali utambulisho wake utapimwa kwa kuzingatia nguvu ya vibainishi vingine vya kijamii pamoja na utayari wake wa yeye kukubali kuendelea kuwa mwanajamii wa lugha yake.

4.3 Utumiaji wa majina ya asili ya familia

Majina ya asili ya familia yanayotumiwa katika mawasiliano ya jamii hutolewa katika lugha za asili au lugha za jamii. Majina hayo hubeba maana mbalimbali zinazohusu utamaduni wa jamii hizo na mazingira yake. Hii ina maana kwamba maana za majina hayo hueleweka na

LUGHA KAMA KIBAINISHI CHA UTAMBULISHO WA MZUNGUMZAJI

wanajamii wenyewe kwa sababu wao ni sehemu ya utamaduni wa jamii hizo na mazingira yake. Kimsingi, majina ya asili ya familia yana uhusiano wa karibu na jamii zinazotumia majina hayo. Tabouret-Keller na Le Page (1986) katika maelezo yao wanadai kuwa majina ya asili ya watu yanabainisha utambulisho wa mzungumzaji anakotoka. Mifano ifuatayo inaonesha uhusiano baina ya jina la mtu la asili na mahali atokako.

Jina la Mtu la Asili

1. Mwaluko
2. Mulokozi
3. Mwamasika
4. Temu

Mahali Linakotumika

- Dodoma, Tanzania (Afrika)
- Kagera, Tanzania, pia Uganda (Afrika)
- Mbeya, Tanzania, (Afrika)
- Moshi, Tanzania, (Afrika)

Mifano katika (1-4) inaonesha asili ya majina yalikutoka na yanakotumika. Majina ya Mwaluko, Mulokozi, Mwamasika, na Temu yana asili ya Afrika, kutoka Tanzania, na Uganda. Utata wa kutumia lugha kubaini utambulisho wa mzungumzaji anayetumia majina yake unajitokeza pale ambapo mtu hutumia jina ambalo halina uhusiano na jamii atokako.

Tuchukue mfano kutoka Tanzania. Katika miaka ya 1970, nafasi za wanafunzi zilizotolewa na Wizara ya Elimu za kwenda kusoma shule za sekondari zilikuwa chache sana. Kila mkoa ulipangiwa idadi fulani ya nafasi za kujaza kwa ajili ya wanafunzi wao wa kwenda kusoma shule za sekondari kutoka mikoa yao. Baadhi ya wanafunzi wa shule za msingi waliokuwa wakisoma nje ya mikoa yao ya asili, walilazimika kubadili majina yao halisi, wakajipa majina bandia yaliyofanana na majina ya jamii ya mikoa wanayosoma. Wazazi au walezi wa wanafunzi hao walidiriki kuficha majina ya utambulisho wao ili watoto wao waweze kupata nafasi za kusoma sekondari. Mifano¹ ifuatayo inaonesha utata wa kubaini utambulisho halisi wa mwanafunzi aliyebadili jina lake. Majina ya familia ambayo huonesha jamii anayotoka mwanafunzi yameoneshwa kwa hati mlazo.

Jina Halisi

5. John Temu
6. Anna Mulokozi
7. Yona Mwamasika

Jina la Bandia

- John Mwaluko
- Anna Mwamasika
- Yona Temu

Mahali Alikosoma

- Dodoma
- Mbeya
- Moshi

Kubadili majina ya asili kulikuwa na lengo la kuficha utambulisho wa mwanafunzi ili usijulikane na Kamati ya Mkoa iliyokuwa na mamlaka ya kuchagua wanafunzi wa kwenda kusoma sekondari. Kuchagua wanafunzi wa kutoka mikoa mingine ilionekana ni kupunguza idadi ya wanafunzi waliotakiwa kuchaguliwa kutoka mikoa husika. Mpango huu ulilenga

---

¹ Majina yaliyotumika katika mifano ya namba 1 hadi 6 yamebuniwa kwa lengo la kumfanya msomaji aweze kuelewa.

kuleta uwiano sawa wa kimaendeleo kwa kusomesha wanafunzi watokao katika mikoa yao halisi ili kuchochea maendeleo katika mikoa hiyo. Hali hii ya kubadili majina ya asili ya familia na kutumia majina bandia haikutumika Tanzania tu bali pia imetumika katika sehemu nyingine za dunia. Hali hii inatumiwa zaidi na wahamiaji na wageni hasa wanapotaka kushindana na wazawa wa nchi mbalimbali kwa lengo la kujipatia kazi nzuri, kupata elimu, kupata nafasi za kisiasa, kukwepa kwenda vitani, na kadhalika. Kubadili majina ya asili na kujipa majina ya bandia husababisha ubainishaji wa utambulisho halisi wa mzungumzaji uwe na utata zaidi.

4.4 Mzungumzaji kuchagua lugha ya utambulisho wake

Nadharia ya makutano ya Giles na Byrne (1982) inaeleza kwamba wazungumzaji wa jamii Y wanapofikia hatua ya kuacha kutumia lugha ya jamii yao na kuamua kutumia lugha nyingine ya jamii Z, kimsingi mazingira hayo huchochea kuwe na makutano ya jamii hizi mbili yaani, jamii Y na jamii Z. Uamuzi wa wazungumzaji wa jamii Y kuendelea kutumia lugha ya jamii nyingine ni uamuzi ambao hufanywa kwa hiari na wazungumzaji wenyewe. Kuamua kuacha kutumia lugha yake huku akiendelea kutumia lugha nyingine ni haki ya mzungumzaji. Kimsingi, mzungumzaji kuchagua lugha ya kutumia inayomnufaisha kijamii, kiuchumi, kielimu na kisiasa.

Uhiari wa mzungumzaji wa kuchagua lugha anayoitaka kujitambulisha nayo husababisha utata kwa wataalamu hasa wanapotaka kutumia lugha kama msingi wa ubainishaji wa utambulisho wa mzungumzaji. Utata unajitokeza pale ambapo mzungumzaji ana sifa bainifu zote za utambulisho wake yaani, ana vibainishi vya kiisimu na vya kijamii, lakini mzungumzaji mwenyewe hakubali kujitambulisha na jamii yake ambayo kwake anaiona kuwa ni jamii dhafu au haimnufaishi kwa lolote. Kwa mantiki hii, utambulisho wa mzungumzaji siyo tu lazima awe na sifa bainifu za utambulisho wa jamii yake bali pia mzungumzaji mwenyewe awe tayari kukubali kwamba yeye ni sehemu ya jamiilugha hiyo na kwamba anakubali kudumisha lugha na utamaduni wa jamii yake. Katika kuonesha kuwa lugha siyo kibainishi pekee cha utambulisho wa mzungumzaji, Myhill (2003) ametoa mfano wa Wayahudi waliotawanyika na kuishi sehemu mbalimbali duniani ambao mpaka sasa bado wanaendelea kudumisha utambulisho wao ingawa wenyewe wanazungumza kwa kutumia lugha mbalimbali. Kama asemavyo Edwards (1985:7) kwa usahihi na mimi nakubaliana naye kwamba lugha ni mojawapo ya sifa za msingi za kubainisha utambulisho wa mwanajamii. Sifa nyingine muhimu ni pamoja na asili ya jamii inakotoka, imani, mazingira ya kijiografia, jadi za wahenga na kadhalika. Hivyo basi, uchunguzi wetu unahitimisha kwamba utata wa kubaini utambulisho wa mzungumzaji bado unahitaji kuchunguzwa zaidi siyo tu kwa kutumia kibainishi cha lugha na vibainishi vya kijamii peke yake bali pia uchunguzwe kwa kuzingatia uhiari wa mzungumzaji wa kuchagua lugha ya utambulisho anayoitaka.

5. Hitimisho

Katika makala haya tumejadili kuhusu utata wa kutumia lugha ya mzungumzaji kama msingi wa kubaini utambulisho wa mtu. Tumeona kwamba dhana ya utambulisho imefungamana na utamaduni wa jamii na mazingira anakotoka mzungumzaji. Ili kubaini utambulisho wa mzungumzaji, mtaalamu wa lugha au mwanajamii hana budi kutumia vibainishi vya kiisimu na vibainishi vya kijamii kwa pamoja ili vimsaidie kufikia uainishaji wa utambulisho unaokubalika siyo tu na mzungumzaji mwenyewe bali pia na jamii yake. Hata hivyo, katika makala haya tumbaini pia kwamba utata huu wa kutumia lugha kama kibainishi cha utambulisho wa mzungumzaji unasababishwa na mambo mbalimbali ya msingi. Mambo haya yanahusu: dhana za lugha na lahaja, utumiaji wa lugha zaidi ya moja, utumiaji wa majina ya asili ili kufanikisha malengo ya mzungumzaji na uhiari wa mzungumzaji wa kuchagua lugha ya utambulisho wake. Kwa kuhitimisha, tunapenda kusisitiza kwamba utata wa kubaini utambulisho wa mzungumzaji unaweza usiwepo ikiwa uainishaji utafanywa kwa kupima na kuzingatia kwa pamoja nguvu ya vibainishi vya kiisimu na vibainishi vya kijamii ili kuthibitisha utambulisho halisi wa mzungumzaji unaokubalika na yeye mwenyewe pamoja na jamii yake pia.

Marejeo

- Edwards, John. 1985. *Language, Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Giles, Howard & Jane Byrne. 1982. An Intergroup Approach to Second Language Acquisition. *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 3 (19):17-40.
- Githinji, Peter. 2006. Bazes and their Shibboleths: Lexical Variation and Sheng Speakers' Identity in Nairobi. *Nordic Journal of African Studies* 15 (4): 443-472.
- Gumperz, John. 1972. Introduction. *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, ed. by John Gumperz and Dell Hymes. New York: Holt, Rinehart and Wiston, Inc. Pp. 1-25.
- Myhill, John. 2003. The Native Speaker, Identity and the Authenticity Hierarchy. *Language Sciences* 25: 77-97.
- Msanjila, Yohana, Yared Kihore & David Massamba. 2009. *Isimujamii: Sekondari na Vyu*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi ya Kiswahili.
- Mulokozi, Mugyabuso. 2000. Language, Literature and the Forging of Pan African Identity. *Kiswahili* 63: 71-90.
- Ogechi, Nathan. 2008. Sheng as a Youth Identity Marker: Reality or Misconception? *Culture, Performance and Identity: Path of Communication in Kenya*, ed. by Kimani Njogu. Nairobi: Twaweza Communications Ltd. Pp. 75-92.

YOHANA P. MSANJILA

- Tabouret-Keller, Robert & Andrée Le Page 1986. The Mother Tongue Metaphor. *Grazer Linguistische Studien* 27: 249-259.
- Tajfel, Henri. 1982. *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tajfel, Henri & John Turner. 1979. An Integrative Theory of Intergroup Conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations*, ed. by William D. Astin & Stephen Worchel, Monterey, CA: Brooks-Cole. Pp. 94-109.